LILIANA DANCIU PETRU ADRIAN DANCIU

ZMEI, DRACI ȘI STRIGOI

Eseuri de hermeneutică a basmului popular românesc

EDITURA UNIVERSITARĂ
Bucureşti

Colecţia FILOLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluţa Vişan
Coperta: Petru Adrian Danciu, Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (C.N.C.S.) şi inclusă de Consiliul Naţional de Atestare a Titlurilor, Diplomelor şi Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DANCIU, LILIANA
Zmei, draci şi strigoi : eseuri de hermeneutică a basmului popular românesc / Liliana Danciu, Petru Adrian Danciu. - Bucureşti : Editura Universitară, 2021
ISBN 978-606-28-1291-1

I. Danciu Petru Adrian

821.135.1.09
39

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062812911

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2021
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, Bucureşti
Tel.: 021 – 315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuţie: tel.: 021.315.32.47/ 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

INTRODUCERE 9

Capitolul I
Petru Adrian Danciu
ARHETIP, METAMORFOZĂ ȘI GNOZĂ ÎN BASMUL ROMÂNESC 13
I.1. Realitatea basmică 13
I.2. Potența – Destin – metamorfoză 16
I.3. Metamorfoza rea: cauzele 20
I.4. Metamorful blestemat 23
I.5. Metamorfoza și gnoza 29

Capitolul II
Petru Adrian Danciu
PREZENȚA ZMEILOR, ASPECTE ALE CONTAMINĂRILOR MALEFICE ÎN BASM ȘI DESCÂNTECUL POPULAR ROMÂNESC 33
II.1. Magia profanului 34
II.2. Simptomul bolii ca atribut demonic 37
II.3. Interacțiunea este magie 40
II.4. Simpatetismul, cauza tuturor nenorocirilor 42
II.5. „A sta în cale", de la motivul drumului în cruce la pierderea simetriei față de centru 46

II.6. Lista demonilor sau dovada acceptării 50
II.7. Setea de vitalitate 54

Capitolul III
Liliana Danciu
INIȚIERE ȘAMANICĂ ȘI ALCHIMIE MAGICĂ ÎN *ȚUGUNEA, FECIORUL MĂTUȘII* 57
III.1. Inițiere șamanică 60
III.2. Alchimie magică și metamorfoză interioară 67
III.3. Concluzii 80

Capitolul IV
Liliana Danciu
SEXUALITATE INIȚIATICĂ ȘI SIMBOLISM RITUALIC ÎN *ȚUGULEA, FIUL UNCHIAȘULUI ȘI AL MĂTUȘII* 82
IV.1. Mit, rit și inițiere 85
IV.2. Ocultarea magică a cunoașterii feminității 95
IV.3. Concluzii 103

Capitolul V
Petru Adrian Danciu
SEXUALITATE ȘI FECUNDITATE ÎN RITURILE REALITĂȚII BASMICE 106
V.1. Statutul profan 107
V.2. O nouă locuință 109
V.3. Polarizări ale cultului sexualității 114
V.4. Zmeul incubus și sexualitatea împotriva firii 120

Capitolul VI
Petru Adrian Danciu
SALVAREA SEXUALITĂȚII PRIN BASM 124
VI.1. Migraționismul spiritual 125

VI.2. Fenomenologia migraționismului idolatru 127
VI.3. Salvarea sexualității prin basm 129
VI.4. Ofensiva sexualității 132

Capitolul VII
Liliana Danciu
UN BASM BĂNĂȚEAN CU STRIGOI ÎNTR-O DUBLĂ CHEIE DE LECTURĂ 137
VII.1. Introducere 138
VII.2. Fantastic „baroc" și ritual magico-terapeutic ... 141
VII.3. Implicațiile feministe ale exorcismului șamanic 148

Capitolul VIII
Liliana Danciu
ȘAMANISM ȘI PRACTICI RITUALICE ARHAICE ÎN BASMUL „LUPUL CU CAP DE FIER" 156
VIII.1. Universuri și călătorii șamanice 157
VIII.2. Simbolism șamanic și parabolă ritualică în basmul popular *Lupul cu cap de fier* 160

Capitolul IX
Petru Adrian Danciu
SPAȚIUL DE GRANIȚĂ ȘI COMPORTAMENTUL MAGIC ÎN BASMUL POPULAR ROMÂNESC CU ZMEI RĂPITORI DE FECIOARE 175
IX.1. Povestirea ca viu în actul inițierii 176
IX.2. Pierderea și regăsirea proximității 178
IX.3. Ce se întâmplă în proximitatea spațială a lumilor basmice? 180
IX.4. Legile graniței și ale proximității 185

Capitolul X
Petru Adrian Danciu
CARTEA *TOBIT*, MODEL REGIZORAL PENTRU IMAGINARUL POPULAR 193
X.1. Defragmentarea mitului în sincretism reconstructivist al imaginarului basmic 194
X.2. Periodizare și construcție 199
X.3. Basmul între necanonicitate și toleranță 203
X.4. Actul superstițios, de la dezaprobare la integrare 205

Capitolul XI
Liliana Danciu
TOPOS ALCHIMIC ȘI IMAGINAR HERMETIC ÎN BASMUL *PRÂSLEA CEL VOINIC ȘI MERELE DE AUR* 210
XI.1. Gnoze filosofico-hermetice, izvoare populare .. 210
XI.2. Topos alchimic și imaginar hermetic 220

BIBLIOGRAFIE 231

INTRODUCERE

Cele unsprezece studii sunt tot atâtea articole dedicate unei „altfel de abordări" a basmului, publicate între anii 2016-2021, în reviste ca *Saeculum, Incursiuni în imaginar*, *Eon* sau *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica* din Alba Iulia. Am încercat să nu ignorăm aspectele „ocultate" ale basmului, exact acelea pe care cercetarea academică le ocolește. Spre exemplu, asocierea anumitor episoade basmice cu șamanismul ar părea forțată, de vreme ce încă se crede că vechea spiritualitate românească nu a cunoscut șamanismul. Evitând interpretarea unor dovezi arheologice sau texte în cheie șamanică, cercetătorii (cel puțin o parte) indică preferința pentru menținerea unui anumit confort intelectual. Însă, fără îndrăzneala de a specula, nu există progres în spațiul cercetării. Asociată mai degrabă părerilor neîntemeiate, speculația cade în derizoriu în fața oricărei abordări științifice. Dacă ne rezumăm la scrierea unor „cărți din cărți", pentru a păstra acel confort de care aminteam, nu suntem altceva decât niște replicanți ai ideilor altora, dar cu cuvintele noastre. Specularea sensurilor sau direcțiilor informației implică un risc pe care noi, autorii acestor articole, îl asumăm.

În cercetările de față am evidențiat în permanență faptul că basmul *este un sit de arheologie spirituală*. Pe cât ne-a stat în putință, ne-am ferit de asocieri inutile, marele

pericol al speculației, dar nici nu le-am exclus pe cele evidente. Articolele, acum capitolele acestei lucrări, au abordat din diferite perspective lumea basmului, psihologică (prihologia abisală a lui Jung), istorico-religioasă, socio-antropologică, ocultă, magică și demonologică, fără teama unei „critici de amvon". Îndrăzneala de a lua în considerare posibilitatea ca personalitatea zmeului basmic să fie istoric inspirată de cea a unui zeu semit *solar* sau afirmația că eroul, rareori un personaj bon-nom și dezinteresat de câștig – cum greșit îl considerăm prin asociere cu variantele mitice elene care „au inspirat" construcția personajului – poate încrunta sprâncenele celor care încă își fundamentează cercetările plecând de la vechile tipare de interpretare.

Viziunea generală asupra basmului poate aparține unei singure științe, însă profunzimile cercetării lui, nu. Perspectivele oferite de diferitele științe nu mai pot fi privite ca „pseudo-păreri", după cum ceea ce cândva era „adiacent", o „periferie" în spațiul actului unic/ dogmatic interpretativ, nu mai poate fi astăzi ignorat. Secretul „speculației" noastre stă în încercarea de a combina nu cât mai multe, ci doar suficiente științe pentru a obține un efect de profunzime. Cu toate că riscul erorii nu dispare, abordarea basmului din perspective pluridisciplinare se impune într-un ev al dizolvării reperelor care au fundamentat până acum cercetarea.

Capitolele lucrării de față prezintă basmul dintr-o perspectivă mai puțin cunoscută cititorului actual. În permanență, dorința noastră a fost aceea de „a fragmenta" povestirea și a o reinterpreta în funcție de aceste piese de puzzle, unele dintre ele foarte vechi, pre-mitice. Astfel, *arheologia basmică* poate fi definită ca

știința care se ocupă cu recuperarea credințelor și ideilor magico-religioase din „păturile” sau structurile (temele) suprapuse, nu doar ordonate, ale regiei basmice. Cu alte cuvinte, fiecare temă majoră ascunde cel puțin două straturi, unul mitic, celălalt premitic, extrem de importante în economia înțelegerii hemeneutice a unor povestiri aparent modeste, departe de a putea fi cotate drept best seller-uri, ca în cazul arhi-cunoscutului *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*...

Un lucru este cert: cheile de lectură sunt inepuizabile și, cel mai important, nu se construiesc în exclusivitate pe științele considerate principale ori auxiliare în procesul de analiză și interpretare. Arta interpretării aparține hermeneutului, chiar dacă radiază din cunoștințele științifice însușite. În spațiile sale cele mai profunde, basmul este ocultat, iar învățătura sa ezoterică poate fi dezvăluită doar dacă va fi extrasă cu multă atenție. Conexarea ei la orice alt tip de cunoaștere, fie o degradează, fie o evidențiază, de unde marele risc al speculației, privit de noi ca o continuă provocare.

Autorii

Capitolul I

ARHETIP, METAMORFOZĂ ȘI GNOZĂ ÎN BASMUL ROMÂNESC

Numim „realitate basmică” drept orice regie care face posibilă perceperea contextualizată de către receptor a manifestărilor exotice ale supranaturalului. Calitatea expunerii realității basmice trebuie pusă în legătură directă cu gnoza povestitorului. Cunoașterii i se adaugă buna calitate a imaginarului, precum și capacitatea de a reconfigura într-o coerență generatoare de regie (povestire) multiplele sensuri/ polarități ale simbolului.

I.1. Realitatea basmică

Realitatea basmică este un *construct* „palpabil” pe „etape”, în funcție de capacitatea receptorului de cunoaștere a imaginarului „expus” sau „revelat” prin intermediul oralității de către emițător. Această realitate se presupune drept un spațiu de graniță între minte și suflet, „interdisciplinar”, deschis în același timp spre trăire și cunoaștere, unde se poate întâmpla *orice.* Deopotrivă, este suprem, câtă vreme oferă ființelor ce-l populează libertatea (a se înțelege capacitatea de mișcare sau interconectare) de a fi, spre exemplu, entități și, în același timp, împărății.

În realitatea basmică descoperim capacitatea povestitorului de a reconstrui rituri, folosindu-se de legi

specifice, cum este cea a cauzei și efectului, dar și a simpatetismului, „translatând" din voință în act prezența sacrului în profan, precum și răspunsul celui din urmă, totul într-un echilibru ce ar trebui să restabilească armonia. Un povestitor slab nu ar fi capabil să ofere un final „uroboric", închis și, în același timp, predispus la alte începuturi.

Translatarea (sacrului) presupune perceperea acestuia prin intermediul intrigii declanșatoare a oricărei creații. Realitatea basmică se conturează prin expunerea „în afara" sacrului, în „concretul" profan, prin intermediul actanților săi. Ca prim efect, contactul va fi impropriat și reconstuit în experiența personală, actantul uman, inițiat sau victimă, urmând să fie reconstituit ca povestire. Acesta este motivul pentru care basmul nu reprezintă rodul imaginației. Imaginația oferă „culoare" expunerii, cu rol important în acceptarea pozitivă a acțiunii povestirii.

Intriga povestirii oferă ineditului ocazia de a se manifesta în profan, prezență percepută diferit de personajele profane ale basmului, de unde convingerea noastră că intriga deschide profanul în fața metamorfozei radicale a formei.

Povestitorul și ascultătorul „pătrund" împreună în regia basmică, *acceptându-i de facto*, printre altele, puterea de a transfigura lumi, lucruri, ființe sau persoane (umane). Ei vor accepta sau crede, după caz, că în povestire *orice* este posibl. Acceptarea povestirii o vom pune în relație cu problema simțirii prezenței arhetipurilor. Odată primită *accepțio*, în locul necredinței apare mirarea, probabil cea mai sensibilă formă de percepere a arhetipului, pentru ca locul mirării magice să fie luat mai târziu de revelația religioasă.

Prin acceptarea realității basmice, receptorul *este prezent în basm.* El nu poate schimba regia, dar rămâne o permanență invizibilă alături de erou sau victimă. Trăind *normalitatea* basmică, el *vede* cu „proprii ochi" cum lucruri, oameni sau ființe supranaturale primesc puterea fluidizării și coagulării într-o formă cu totul nouă. Când *vezi cu proprii ochi*, nu mai crezi, ci *știi*, la fel cum Jung afirma că *știe* că Dumnezeu există, cunoașterea în sine fiind o punere în relație, depășind astfel credința, susceptibilă de naivitate. De aici, sensul divino-mântuitor al gnozei.

Pentru povestitor, basmul este o permanentă expunere de metamorfoze. Să nu uităm că înseși regiile basmice suferă transformări, totale ori secvențiale, când sunt preluate „sincretic" dintr-o regie basmică în alta. Pentru că inițial avem *creatorul*, nu povestitorul, constructul său este creație, reactualizator al „viselor lui Brahma", în calitate de tot atâtea lumi, și al lumilor multiple, create și distruse de YHWH, conform tradiției iudaice. În acest sens, basmul rămâne dovada că oricând o creație e capabilă a suferi metamorfoze prin eliminare și adăugare, transformare și solidificare. Aceasta se întâmplă cât timp creatorul nu se va mulțumi a fi un simplu povestitor.

Basmul este metamorfoză, întrucât trimite la cel puțin una din stările primordiale ale creației: maleabilitatea formei. El rămâne cumva captiv *stării primordiale*, motiv pentru care nu este interesat „a se coagula" într-o cosmogonie (mitică). Se preferă „starea" ușor maleabilă a realului, pentru că ea exprimă cel mai clar cu putință relația potențelor cu sacrul și profanul, de altfel, imposibil de conceptualizat în dogmă.

Potențele, echivalentul arhetipurilor colective, nu pot fi cunoscute de profan decât dacă sunt „trecute" prin sacru. Arhetipurile personale sunt poziționate în sacru, în raport cu prezența conștientului în lumea profanului, capabil a primi gnoza și a procesa revelațiile/ aparițiile inconștientului în magia terapeutică, pentru a le readuce la „forma" specifică acestei lumi.

I.2. Potența – Destin – metamorfoză

În basmele noastre populare, corpul și sufletul sunt două entități aproape independente. Ele coabitează pentru că așa a hotărât Destinul. Destinul se prezintă ca *responsabil* pentru fericirea și echilibrul din viața profană, de unde dorința de a trăi „conform" Destinului, adică fericiți până la adânci bătrâneți.

Destinul este personificarea discretă a prezenței în profan a *proniei*, atribut al sacrului. Deși nu am găsit-o niciunde afirmată direct în basmul nostru popular, prezența proniei poate fi „recuperată" în modul cum evoluează, prin manipulare, acțiunea eroului recuperator. În esență, el este un neputincios, de unde manifestarea în profanul ignorant a „norocului", o importantă funcție a Destinului.

Manifestarea discretă a Destinului poate fi observată deopotrivă în fiecare act profetic (gest, sfat etc.). Ceea ce pentru profan este profeție, pentru sacru este cunoaștere directă. În acest sens, este interesant cum prezența eroului este anunțată „profetic" din gura zmeului care se *așteaptă* la încercările de recuperare ale fecioarei răpite. Destinul este prezent în actul de cunoaștere, în posibilitatea care devine certitudine în restabilirea echilibrului, prin însăși

prezența eroului. În fine, indirect, găsim prezența Destinului în disputa nesfârșită dintre noroc și minte, dreptate și strâmbătate[1] (...) săracul și dracul[2].

Echilibrul și pacea sunt funcții ale Destinului responsabil de *relația* dintre sacru (arhetipurile personale) și profan (conștient). Pentru a subzista în sacru și a se manifesta în profan, Destinul are nevoie de *potențe*, acele arhetipuri colective care, nu de puține ori, „evadează" atât în sacru, cât și în profan. Destinul încearcă să le controleze prezența prin asimilare. Conflictul nu urmărește mutarea granițelor, ci însușirea *potențelor*, aparent haotic „distribuite" atât în lumile sacrului, cât și în profan. De vreme ce aparțin deopotrivă sacrului și profanului, aceste arhetipuri sunt *colective*.

Cu toate că am identificat sursa, nu cunoaștem „algoritmul" de distribuire a *potențelor* în realitățile create. În relație cu acestea, manifestării potenței i se poate aplica o singură lege: haosul. Știm doar că Destinul are rolul de „a recupera" aceste potențe din profan spre „a le consuma" în sacru, în scopul „consolidării" inconștientului personal. Acesta se manifestă ca adevărată creație a sacrului, prin asumarea potenței (prezență a inconștientului colectiv) într-o „matrice" perceptibilă de ambele realități (sacră și profană), unde poate fi folosită ca extensie a sa (imaginarul personal). De aceea, ea primește *formă* (de unde existența

[1] Vezi la I. P. -Reteganul, „Dreptatea și Strâmbătatea", pp. 5-12; „Norocul și mintea", pp. 163-169, în *Basmele românilor. Ion Pop-Reteganul*, vol. 3. București, Curtea Veche Publishing, 2010.

[2] Cf. D. Stăncescu, „Săracul și dracul", în *Basmele românilor. Dumitru Stăncescu*, vol. 2. București, Curtea Veche Publishing, 2010, pp. 148-151.

obiectelor fermecate), devenind sursă-vector a sacrului. Echilibrând creațiile, Destinul ar avea un rol recuperator prin capacitatea de a pune *în relație* (acțiuni „recuperate" ca regii basmice) sacrul cu profanul, prin intermediul actanților săi („extensii") divini, demonici, zoomorfi sau umani. Dacă unele potențe trebuie să rămână în sacru, altele trebuie consumate în profan, de unde motivul nașterii eroului, mai mult sau mai puțin fermecat, cu certitudine, ales.

Nu de puține ori identificăm prezența potențelor în *lucrurile fermecate* – a se citi „însuflețite". Acceptată de profan ca fapt sau „prezență a sacrului", *animarea nu reprezintă adevărata realitate*. Este acceptată prezența nefirească a inexplicabilului, a capacității „haotice" a potențelor de a se „incuba" chiar și în lucruri. Trimiterea la totem este evidentă.

Potența este „revelată" de legea simpatetismului, prin intermediul căreia se și „consumă" în act, de îndată ce se transformă în creație. Mai precis, aceasta se întâmplă de fiecare dată când *piatra* aruncată (avem aici sensul *viu* al *gestului* ritual) se preface în *munte* (forma primordială de relief), *pieptenul*, în *pădure* (deopotrivă graniță și spațiu de inițiere). Vorbim despre transformarea potenței, despre metamorfoză. Pentru că se bazează pe legea simpaterismului magic, metamorfoza nu poate fi un proces întâmplător, motiv pentru care, odată descătușate, potențele ascunse transformă radical peisajele și ființele.

În egală măsură, metamorfoza răspunde legii opoziției contrariilor, întâlnită în situațiile în care o prințesă sau un prinț cad victimă unui blestem. În formă, vedem un

animal, un porc sălbatic[3] sau o broască țestoasă[4], cu toate că în „pielea”[5] bestiei este captiv sufletul unui om. Pentru moment, în transformarea metamorfă nu vedem un element cu trimitere la magismul simpetetic, dar n-ar trebui uitat că frumusețea fecioarei și urâțenia zmeului se

[3] În „Povestea porcului”, un moș de o sută de ani pleacă să-și găsească un fiu. Găsește în sălbăticie o scroafă (o vrăjitoare) cu doisprezece purcelușI (dintre care unsprezece sunt fiicele ei) care stăteau în glod (conexiunea cu zeitatea pământului este evidentă) și se „păleau” în soare (se face trimitere la soarele „negru” sau rău, al amiezii). Scroafa se sperie și fuge. Rămâne în urmă un singur purceluș, *olăgit*, răpănos și răpciugos (Făt-Frumos). Ziua, metamorful se comportă ca un animal, râmuiește și grohăie, cu toate că poate vorbi limba părinților adoptivi. Avem aici exemplul puterii totemului care copleșește victima, de unde motivul blestemului (cf. Ion Creangă, *Povești, povestiri, amintiri*. București, Editura Unicart, 2008, pp. 46-63).

[4] În basmul „Broasca țestoasă cea fermecată”, puterea cuvântului desface farmecele ce înlănțuiau fecioara metamorfozată în broască țestoasă. În acest caz, deși avem de-a face cu blesteme și farmece puternice, fata îi cere tânărului, conform obiceiului, ca înainte de cununie să se îmbăieze (cf. *Basmele românilor. Petre Ispirescu*, vol. 1. București, Curtea Veche Publishing, 2010, pp. 31-37). Blestemul „reactivează” totemul unui cult familial. El acționează prin intermediul inconștientului personal asupra conștientului blocându-l în simbolul viu al unui tip de tradiție încă păstrată. Blestemată să rămână broască țestoasă, fertilitatea îi este „sigilată” tinerei fete în potență, putere care trimite atât la actul imersiunii în apele primordiale „neîncepute”, cât și la simbolul unirii cerului cu pământul, ipostaziat de forma broaștei țestoase, totem capabil să legifereze legătura între pământul fertil al apelor întunecate și lumina Soarelui al cărui avatar este tânărul prinț.

[5] Se trimite la ideea de *aparență*, de „artificial”, un „fard” magic supra-pus unei realități pe care dorește să și-o *asume*, „consume”, treptat, în totalitate.